

4. **Гыязов, А.Т.** Взаимоотношение бизнеса и высшего образования в независимом государстве [Текст] / А.Т. Гыязов // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2014. – №4. – С. 142-146.
5. **Сыдыкова, А.А.** Маркетинг отношений: новые подходы к оценке эффективности [Текст] / А.А. Сыдыкова // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2015. – № 2. – С. 150-154.

DOI:10.54834/16945220_2023_1_83

Поступила в редакцию 27.12.2022 г.

УДК 338.1(575.2):316.342.2

Ишенов Б.Ч.*д.э.н., проф. Кыргызского эконом. универ. им. М.Рыскулбекова, Кыргызская Республика***Койчуманова Ж.Н.***к.э.н., доц. Кыргызского госуд. техн. универ. им. И.Раззакова, Кыргызская Республика***Тыныстанова М.М.***аспирант Кыргызского экономич. универ. им. М. Рыскулбекова, Кыргызская Республика*

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭКОНОМИКАСЫНЫН ӨНУГУШҮНДӨГҮ ГЕНДЕР САЯСАТЫ

Бул жумушта изилдөөнүн предмети катары Кыргыз Республикасынын экономикасынын өнүгүшүндөгү гендер саясатындагы жараян каралган. Изилдөөнүн максаты - аймактык экономиканы өнүктүрүүгө аялдардын катышуусунун үлүшүн, аймактык ички дүң өндүрүмдүүлүгүн, пайда жана башка финансылык көрсөткүчтөрүн аныктоо, аял менен эркектердин иш тажрыйбасын талдоо, Кыргыз Республикасынын ишкерлеринин гендер маселесине көңүл буруусун күчөтүү. Изилдөөлөрдө топтомдуу талдоону жүргүзүүгө жардам берген анализ жана синтез, индукция жана дедукция, салыштырмалуу, системдүү, түзүмдүк методдор колдонулду. Изилдөөнүн жыйынтыктары өндүрүштүн натыйжалуулугун, өндүрүмдүүлүгүн жана продукциянын сапатын жогорулатууга, аялдардын бул жараяндарда катышуусуна өбөлгө түзөрү көрсөтүлгөн. Алынган жыйынтыктардын практикалык баалуулугу: берилген талдоонун натыйжалары гендер жана гендер саясаты боюнча иштер үчүн негиз боло алат. 2017-жылдан 2021-жылга чейин калктын жалпы санындагы эмгекке жарамдуу аялдардын үлүшү олуттуу өзгөрбөгөдүгү аныкталды. Кыргыз Республикасы гендер теңчилигине жетишүү боюнча бир катар милдеттенмелерди кабыл алганына карабастан, изилдөөлөрдүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай алар иш жүзүндө толугу менен иштебей жатканы тастыкталды. Бул темадагы келечек изилдөөлөр боюнча сунуштар аялдардын катышуусу менен Кыргыз Республикасынын аймактардын экономикалык көрсөткүчтөрүн пландаштыруу жана болжолдоо жагынан кызыгууну жаратары белгиленген.

Негизги сөздөр: гендер; гендер саясаты; гендер көнүмүштөрү; калктын жумуш менен камсыз болушу; кемсинтүү.

ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

В данной работе предметом исследования является процесс гендерной политики в развитии экономики Кыргызской Республики. Целью исследования является определение доли участия женщин в развитии региональной экономики, регионального валового продукта, прибыли и другие финансовые показатели, анализ опыта мужчин и женщин, акцентирование внимания на гендерной составляющей предпринимателей Кыргызской Республики. В исследованиях использованы методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, а также сравнительного, системного и структурного анализа. Научная ценность полученных результатов заключается в получении выводов и рекомендаций направленных на повышении эффективности производства, производительности труда и качества продукции с участием женщин. Практическая значимость полученных результатов - итоги представленного анализа могут послужить основой для работ, посвященных вопросам гендера и гендерной политики. Определено не значительное количественное изменение состава трудоспособных женщин в период с 2017года по 2021 год. Выявлено, что в Кыргызской Республике на недостаточном уровне проводятся работы по соблюдению гендерного равенства, несмотря на проводимую политику в этом направлении. Перспективы исследований по данной теме представляют интерес в плане планирования и прогнозирования экономических показателей регионов Кыргызской Республики с участием женщин.

Ключевые слова: гендер; гендерная политика; гендерные стереотипы; занятость населения;

дискриминация.

GENDER POLICY IN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF THE KYRGYZ REPUBLIC

In this paper, the subject of the study is the process of gender policy in the development of the economy of the Kyrgyz Republic. The purpose of the study is to determine the share of women's participation in the development of the regional economy, regional gross product, profit and other financial indicators, analysis of the experience of men and women, focusing on the gender component of entrepreneurs of the Kyrgyz Republic. The research uses methods of analysis and synthesis, induction and deduction, as well as comparative, systemic and structural analysis. The scientific value of the results obtained lies in obtaining conclusions and recommendations aimed at improving production efficiency, labor productivity and product quality with the participation of women. The practical significance of the results obtained - the results of the presented analysis can serve as a basis for works on gender and gender policy issues. A slight quantitative change in the composition of able-bodied women was determined in the period from 2017 to 2021. It has been revealed that in the Kyrgyz Republic, work is being carried out at an insufficient level to comply with gender equality, despite the policy in this direction. The prospects of research on this topic are of interest in terms of planning and forecasting economic indicators of the regions of the Kyrgyz Republic with the participation of women.

Key words: gender; gender policy; gender stereotypes; employment; discrimination.

Гендер аялдар жана эркектер жөнүндөгү идеялар менен байланышкан социалдык моделделген ролдорду жана жүрүм-турумдун жана күтүүлөрдүн социалдык жактан ассимиляцияланган үлгүлөрүн билдирет [1, 2]. Аялдар менен эркектер биологиялык жактан айырмаланат, бирок бардык маданияттар бул мүнөздүү биологиялык айырмачылыктарды алар үчүн кандай жүрүм-турум жана иш-аракеттер ылайыктуу деп эсептелиши жана кандай укуктарга, кам булактарга жана ыйгарым укуктарга ээ болушу керектиги жөнүндө социалдык күтүүлөрдүн жыйындысын чечмелейт жана маани-маңызын өзгөртөт.

“Гендер теңчилиги” (gender equality) термини өнүгүү контекстинде ар түрдүү аныктамаларды алган. Бул термин мыйзам чегинде тендиктин шарттарына, мүмкүнчүлүктөрдүн тендигине (анын ичинде эмгек үчүн акы алуудагы теңчиликке, адам капиталына жана бул мүмкүнчүлүктөрдү мыйзамдаштырган башка өндүрүштүк кам булактарга жетүүдөгү теңчиликке) жана өз пикирин, өз кызыкчылыктарын билдирүү үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөр менен байланышкан. Бул аныктама, эки себептен улам, натыйжалардын тендиги катары гендердик теңчиликтин аныктамасына жакын (outcomes). Биринчиден, ар кандай маданияттар жана коомдор гендер теңчилигине жетүү үчүн татаал жолдорду басып өтүшү мүмкүн. Экинчиден, тендик аялдар менен эркектердин ар түрдүү (же окшош) ролдорду жана айырмаланган (же окшош) натыйжаларды – алардын артыкчылыктарына жана максаттарына ылайык тандоодо эркин экендигин билдирет [3].

Аялдар көпчүлүк учурда бизнес ишмердүүлүгүндө адам укуктарынын өзгөчөлөнгөн бузулууларына дуушар болуп, алардан ченемсиз жабыр тартышат. Ошондой эле аялдар бул ишмердүүлүктө кемсинтүүнүн бир нече формаларына жана укуктарын коргоонун натыйжалуу каражаттарына ээ болууда кошумча тоскоолдуктарга туш болушат. Ошентип, өздөрүнүн адам укуктары боюнча милдеттенмелерин натыйжалуу аткаруу үчүн, мамлекеттер жана ишканалар аялдардын белгилүү тажрыйбасына жана алар туш болгон түзүмдүк кемсинтүүгө жана тоскоолдуктарга өзгөчө көңүл бурушу керек.

БУУнун Жетектөөчү негиздиктери гендердик принциптеринин маанилүүлүгүн моюнга алышат. 3-Негиздикке түшүндүрмөдө өкмөт бизнеске «гендер маселесиндеги натыйжалуу чечүүнүн жолдору, аялуу жана /же маргиналдаштыруу маселелери боюнча тиешелүү көрсөтмөлөрдү бериши керек деп айтылып; 7- Негиздик болсо «мамлекеттер гендер жана сексуалдык зордук-зомбулукка өзгөчө көңүл буруу менен, укук бузуулардын жогорулаган тобокелдиктерин баалоо жана чечүү үчүн бизнеске тийиштүү жардам көрсөтүшү керектигин» баса белгилейт; 12-Негиздикке түшүндүрмөдө «жагдайга жараша ишканалар башка ченемдерди дагы эске алышы керек» деп айтылат.

Мисалы, эгерде ишканалар өзгөчө көңүл бурууну талап кылган белгилүү бир топторго

же жамааттарга таандык адам укуктарына терс таасирин тийгизип турган учурларда, сөзсүз түрдө укуктарын урматташы керек. Буга байланыштуу Бириккен Улуттар Уюму аялдардын укуктары боюнча кошумча келишимдерди кабыл алынган. Кошумчалай кетсек, 20-Негиздиктин түшүндүрмөсүндө «ишканалар аялуу же маргиналдашуу коркунучу жогору болушу мүмкүн болгон топторго же адамга таандык болгон таасирлерге алардын жооп кайтаруусунун натыйжалуулугун көзөмөлдөө үчүн өзгөчө күч-аракет жумшоосу керек» жана «тийиштүү учурларда, жынысы боюнча бөлүштүрүлгөн маалыматты колдонуу» деп белгиленет.

Бирок БУУнун Жетектөөчү негиздиктеринде гендер боюнча бул шилтемелерге карабастан, ишкердикти жана адам укуктарын талкуулоо азыркыга чейин бизнес контекстинде адам укуктарынын бузулушунун аялдарга тийгизген таасиринин айырмачылыгына жана мындай бузууларды жоюу үчүн натыйжалуу каражаттарды алууда алар дуушар болгон кошумча тоскоолдуктарга жетиштүү көңүл бурган эмес.

Аялдардын ишкердигинин өнүгүшүндө мурдагы коомдо жеке демилгени, өз алдынчалыкка умтулууну кызыктыра турган, ишкердикти кадыр-барктуу, жагымдуу кыла турган баалуулуктар системасынын жоктугу тоскоол болууда. Демек, ишкердиктин жагымдуулугун жогорулатууда, ишкердиктин социалдык ролун ачууда мамлекеттин ролу чоң. Ишкердик маданиятын өнүктүрүү үчүн түйшүгүн алган мамлекет массалык маалымат каражаттары, искусство жана башка таасир этүү каналдары аркылуу ишкердикти, социалдык жактан жактырылган ар кандай экономикалык демилгени коомго пайда катары визуалдык түрдө жарнамалоого жөндөмдүү. Соңку мезгилде азда болсо да, Кыргызстанда бул багытта бир топ иштер аткарылып, ишкердик жигердүүлүк жагымдуу боло баштаганын белгилесе болот, бул коомдогу социалдык позициялардын акырындык менен өзгөрүшү жөнүндөгү тезисти дагы бир жолу тастыктап турат.

Изилдөөнүн усулдары: комплекстүү талдоону жүргүзүүгө мүмкүндүк берген анализ жана синтез, салыштырмалуу, системалуу, түзүмдүк усулдары.

Автордук изилдөөнүн жыйынтыктары

Кыргыз Республикасы акыркы жылдары аялдардын укуктары боюнча негизги эл аралык жана саясий документтерди ратификациялоо аркылуу, гендер теңчилигине жетишүүдө бир катар мидеттенмелерди алган, анын ичинде аялдарга карата кемсинтүүнүн бардык формаларын жок кылуу боюнча Конвенция, иш-аракеттердин Пекин платформасынын жана Турктуу өнүгүүнүн максаттары. Гендер саясатын ишке ашыруу боюнча бир катар алдыңкы мыйзамдар, гендер теңчилигине жетишүү жана аялдар менен кыздардын укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү боюнча улуттук программалар кабыл алынган менен [4; 5; 6], изилдөөлөр көрсөткөндөй алар чындыгында алгылыктуу иштебей жатат. Учурда Кыргыз Республикасында «2021-2030-жылдарга Гендер теңчилигине жетишүүнүн жаңы улуттук стратегиясы» жана «2021-2023-жылдарга Иш-аракеттердин улуттук планы» иштелип чыгууда. Улуттук план өзүнө 5 негизги артыкчылыктарды камтыйт:

- аялдардын экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү;
- функционалдык билим берүү системасын өнүктүрүү;
- кемсинтүүнү жоготуу жана сот адилеттигине жетүүнү кеңейтүү;
- чечимдерди кабыл алууда гендер паритетин илгерилетүү жана аялдардын саясий катышуусун кеңейтүү;
- жөнгө салуу саясаты.

Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча [7] 2016-жылдан тартып, 2020-жылга чейин Кыргыз Республикасынын калкы 8,1%га же 497 миң адамга өстү. 2021-жылдын 1-январына карата калктын саны 6 млн 637 миң кишини түздү (2017-жылдын 1-январына – 6 млн. 140 миң киши), анын ичинде 3 млн. 343 миң – аял жана 3 млн. 294 миң – эркек).

Калктын санынын өсүшү калктын өсүү темпинин бир аз төмөндөшүнө карабастан, тышкы миграциянын терс сальдосу менен төрөлгөндөрдүн санынын каза болгондордун санынан ашуусу менен камсыз кылынат. Республикада калктын жынысы боюнча бөлүштүрүлүшү бирдей эмес. Шаарларда аялдардын үлүшү эркектердин салыштырма салмагынан ашып, 52,3%ды, ал эми айылдарда, төрөлүү жогору болгон жерлерде, тескерисинче, эркектер бир аз басымдуулук кылат - 50,7% (1 - таблица).

1-Таблица. Учурдагы калктын саны (жылдын башына; миң киши)

Бүткүл калк	2017	2018	2019	2020	2021
Жалпы	5 885,0	6 001,5	6 134,3	6 268,3	6 381,6
аялдар	2 999,2	3 056,4	3 121,3	3 187,4	3 244,2
эркектер	2 885,8	2 945,1	3 013,0	3 080,9	3 137,4
Шаарларда					
Жалпы	2 051,6	2 098,7	2 151,3	2 208,7	2 260,3
аялдар	1 085,0	1 109,2	1 135,4	1 164,4	1 190,6
эркектер	966,6	989,5	1 015,9	1 044,3	1 069,7
Айылдарда					
Жалпы	3 833,4	3 902,8	3 983,0	4 059,6	4 121,3
аялдар	1 914,2	1 947,2	1 985,9	2 023,0	2 053,6
эркектер	1 919,2	1 955,6	1 997,1	2 036,6	2 067,7

Булак: КР Улуттук статком. «Кыргыз Республикасынын аялдары жана эркектери» [7].

Эгерде аялдардын ири жана орто бизнеске кирүү жолдору жөнүндө айта турган болсок, анда бул учурда аялдардын бизнесинин калыптанышы белгилүү бир мажбурлоо менен мүнөздөлөт деп айта алабыз.

Изилдөөлөр боюнча аял лидер, ири же орто ишкананын жетекчиси болгон 80% учурларда бизнести тандоо жана бизнесе лидерлик позицияны ээлөө, бирок респонденттердин өздөрү тарабынан эмес, жоопкерчиликти алууга аргасыз кылган жагдайлар менен аныкталды [2]. Чындыгында, жаңы экономикалык саясат аял лидерлерин, администраторлорду ж.б. жоопкерчиликти жаңы багыттарын өздөштүрүү зарылдыгын белгиледи. Бизнес максат катары, өз жашоосун жигердүү өзгөртүүнү каалаган учурларда респонденттердин 20% гана мүнөздүү болгон, башкача айтканда, бизнес чөйрөсүнө интеграция факторлору көбүнчө учурдагы кырдаал менен аныкталат [2]. Мисалы, аялдар жетектеген дүкөндөр, кафе, дарыкана, чач-тарач, жаңы экономикалык шарттарында менчиктин формалары өзгөрүлүп, ал эми жетекчи автоматтык түрдө ишкер болуп калышы керек болчу, бул биринчи кезекте салыктык, инвестициялык жана фискалдык милдеттенмелерди аткарууну талап кылат.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, бара-бара көпчүлүк кыргыз аялдары жаңы экономикалык шарттарга көбүрөөк ыңгайлашып баратканын, ошондой эле көптөгөн аялдар өздөрүнүн жогорку билим деңгээлин, ишкердикке кирүү үчүн объективдүү шарттарды жеңилдетүү менен бул жаатта ийгиликтерди көздөйт жана жетише алышат.

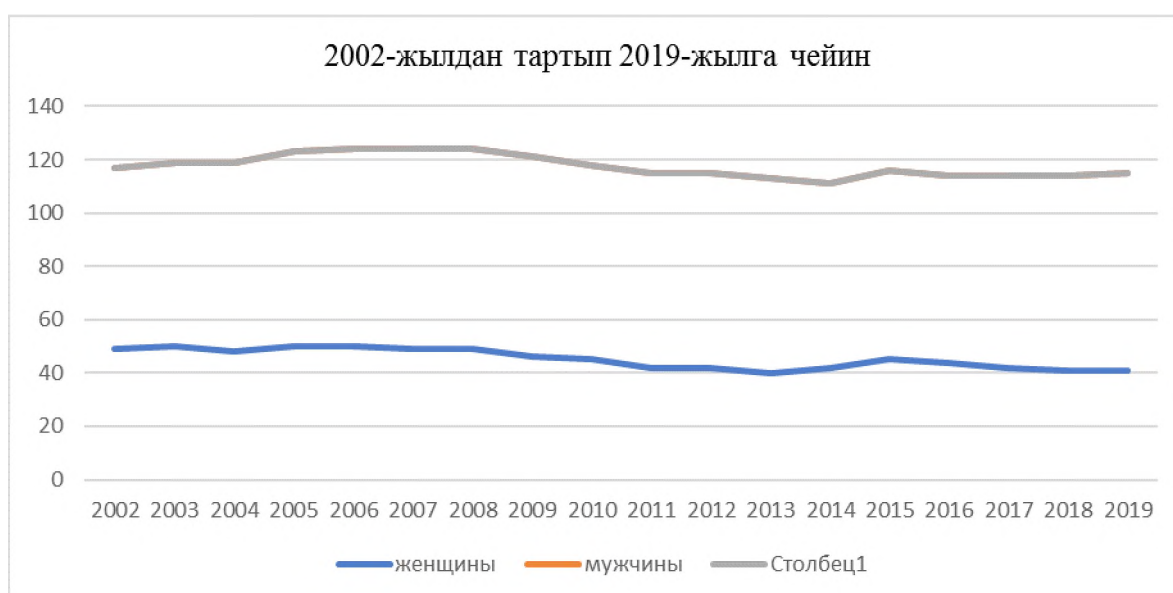
Ишкердик экономикалык жактан активдүү жүрүм-турумдун бир түрү катары социалдык өбөлгөлөр менен гана эмес, анын ишкердикке болгон ынтасын жана жөндөмдүүлүгүн аныктаган адамдын психологиялык өзгөчөлүктөрү менен да өбөлгө түзүүгө тийиш. Ишкердик башка кесип сыяктуу эле адамдан да чыгармачылык, табигый талант, акыл жана тапкычтык, ой жүгүртүүнүн жана билимдин кенендигин көрсөтүү зарылчылыгынын негизинде белгилүү сапаттарды талап кылат. Ишкердик ишмердүүлүктүн алдыңкы белгилери болуп автономия, жаңылануу, тобокелчилик саналат. Ишкердик иши, негизинен чечим кабыл алууда өз алдынчалыксыз, кырдаалды жеке көзөмөлгө алуусуз мүмкүн эмес.

Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча [2, с. 43-44], калктын жалпы санындагы эмгекке жарамдуу аялдардын үлүшү, 2017-жылдан (47,4%) 2021-жылга чейин (47,0%) олуттуу өзгөргөн жок. 2017-жылы эмгекке жарамдуу 1 миң аялга – 1 111, ал эми 2021-жылы – 1129 эркек туура келет (2-таблица).

Кыргызстандын экономикасында аялдар менен эркектердин жумушка орношуусу кескин айырмаланат (1-сүрөт) [2]. 2002-жылдан тартып, 2019-жылга чейин ажырым өсүүдө:

2-Таблица. Аял менен эркектердин жаш курагы боюнча сандык катышы (жылдын башына)

Бардык калк	Калктын жалпы санынан аялдардын үлүшү, %		1 000 аялга эркектер туура келет, киши	
	2016	2020	2016	2020
	50,5	50,4	981	985
<i>Анын ичинде жашы, жаш</i>				
0-4	48,6	48,7	1057	1055
5-9	48,9	48,8	1043	1050
10-14	49,0	49,0	1039	1041
15	49,1	49,0	1036	1041
16-19	49,0	49,1	1039	1038
20-24	49,1	49,0	1037	1042
25-29	49,9	49,0	1004	1039
30-34	49,7	50,0	1011	1000
35-39	49,9	49,8	1003	1010
40-44	51,2	50,4	952	983
45-49	51,6	51,5	938	942
50-54	52,7	52,3	897	911
55-59	53,7	53,4	864	871
60-64	55,5	55,1	800	816
65-69	58,0	57,6	725	735
70-74	59,1	60,1	693	663
75-79	62,6	62,3	597	606
80 жаш жана андан улуусу	64,9	62,8	540	532
Жалпы калктын жаш курагы, жаш				
Эмгекке жарамдуулардан, жаш	48,9	48,8	1047	1049
Эмгекке жарамдуу	49,1	48,6	1036	1059
Эмгекке жарамдуулардан улуусу	69,7	69,9	434	430

1-сүрөт. Кыргызстандын экономикасында аялдар менен эркектердин жумуш менен камсыз болуусу

КРдын Улуттук статкомдун маалыматы боюнча 20-29 жаштагы аялдардын жумуш менен камсыз болушунун деңгээли 2002-2019-жылдарда кыскарды (2-сүрөт).

2-сүрөт. Жаш аялдардын жумуш менен камсыз болуусу

Кыргыз бизнесинде салттуу эркектик сапаттар сакталып калганын статистика толугу менен тастыктайт. «Кыргыз Республикасынын статистикалык бирдиктеринин бирдиктүү мамлекеттик реестринин» маалыматы боюнча ишкердик менен алектенген эркектердин үлүшү 64,6%ды, аялдар 35,4%ды түзөт (3-таблица).

3-Таблица. Жынысы жана аймагы боюнча иштеп жаткан жеке ишкерлер (2021-жылдын 1-январына)

	Бардыгы, киши		Жыйынтыгы, %	
	аялдар	эркектер	аялдар	эркектер
Кыргыз Республикасы	121 876	222 548	35,4	64,6
Баткен облусу	10 045	24 723	28,9	71,1
Жалал-Абад облусу	14 803	31 848	31,7	68,3
Ысык-Көл облусу	14 021	26 593	34,5	65,5
Нарын облусу	8 524	14 694	36,7	63,3
Ош облусу	20 403	51 643	28,3	71,7
Талас облусу	5 084	8 618	37,1	62,9
Чүй облусу	28 133	40 044	41,3	58,7
Бишкек шаары	11 336	9 479	54,5	45,5
Ош шаары	9 527	14 906	39,0	61,0

Иштеп жаткан чарбалык субъектилердин арасында канча аял жетекчи бар экенин карай турган болсок, курулуш тармагында (7,4%), суу менен камсыз кылууда, тазалоодо, калдыктарды тазалоодо жана кайра иштетүүдө (10,3%), тоо-кен тармагында (10,3%) 8,1%, транспорттук ишмердүүлүк жана товарларды сактоодо (2,6%) аялдар аз экени белгилүү болду.

Экономикалык ишмердүүлүктүн түрлөрү боюнча аялдар менен эркектердин жумуш менен камсыз болушу алардын ар кандай физиологиялык мүмкүнчүлүктөрүнө жана калыптанып калган салттарына байланыштуу олуттуу айырмачылыктарга ээ. Бирок төмөнкү тармактарда жетекчи аялдардын салыштырма үлүшү эркектердин көрсөткүчтөрүнө жакындады: дүң жана чекене соода, автоунааларды жана мотоциклдерди ондоо (50,1%), мейманканалардын жана ресторандардын иши (50,1%), кыймылсыз мүлк менен операциялар секторунда эркектерге караганда көбүрөөк (51,7%) (4-таблица).

4-Таблица. Жынысы жана экономикалык ишмердүүлүктүн түрлөрү боюнча иштеп жаткан чарбалык субъекттердин жетекчилери (2021-жылдын 1-январына)

	Баардыгы		Жетекчилердин жалпы санындагы үлүшү, %	
	аялдар	эркектер	аялдар	эркектер
Жалпысы	202 797	523 765	27,9	72,1
Айыл чарба, токой чарбасы жана балык уулоо	99 199	363 395	21,4	78,6
Кен байлыктарды казып алуу	59	665	8,1	91,9
Өндүрүш өнөр жайы	4 431	10 946	28,8	71,2
Электр энергиясы, газ, буу жана кондицияланган аба менен камсыз кылуу	49	175	21,9	78,1
Суу менен камсыздоо, калдыктарды тазалоо, кайра иштетүү жана экинчилик чийкизди калыбына келтирүү	69	599	10,3	89,7
Курулуш	574	7 233	7,4	92,6
Дүң жана чекене соода, унааны жана мотоциклдерди оңдоо	59 105	58 960	50,1	49,9
Транспорттук ишкердик жана жүктү сактоо	1 096	41 023	2,6	97,4
Мейманкана жана ресторан ишкердүүлүк	6 846	6 831	50,1	49,9
Маалымат жана байланыш	1 096	2 739	28,6	71,4
Финансылык ортомчулук жана камсыздандыруу	957	1 713	35,8	64,2
Кыймылсыз мүлк менен аткарымдар	3 108	2 902	51,7	48,3

Таблицадагы маалыматты эске алуу менен, «Айыл, токой жана балык чарбасы», «Тоо-кен өнөр жайы», «Өндүрүш өнөр жайы», «Курулуш», «Транспорттук ишмердүүлүк жана товарларды сактоо» тармактары боюнча жогорку билим алгандар негизинен эркек балдар деп айтууга болот.

Ошондой эле, акыркы жылдардагы олуттуу прогресске карабастан, Кыргыз Республикасында кирешелер боюнча гендердик теңсиздиги сакталууда.

Аялдар менен эркектердин эмгек акысынын катышы боюнча статистика көрсөткөндөй, аялдардын адамдык капиталынын жогорку деңгээлине карабастан (алар эркектерге караганда билимдүү), ишкердик менен алектенген аялдардын орточо айлык акысы эркектердикинен төмөн болуп чыкты. Мисалы, 2016-жылы аялдардын эмгек акысы 11 743 сомду түзсө, ал эми эркектердики – 15 592, б.а. айырма 4119 сом болду. 2020-жылы аялдар – 15078 сом, эркектер – 19992 сом алышты. Акыркы жылдары бул ажырым акырындап жоюлуп баратат. Мындай абалдын факторлорунун бири – аялдардын экономикада, саламаттыкты сактоодо, социалдык тейлөөдө, билим берүү сыяктуу тармактарында топтолушу болуп саналат, бул тармактарда эмгек акы эң төмөн.

Жыйынтыктар:

1. Келечекте гендердик көнүмүштөрдү заманбап жаштар коомунун муктаждыктарына жооп берүү үчүн өзгөртүү керектиги белгиленди, аялдардын ар кандай профессионалдык жана жеке чөйрөлөрүндө чыгармачылык потенциалын активдүү ишке ашыруу зарылдыгы көрсөтүлдү;

2. Айымдар өздөрүнүн баарлашуу жөндөмдөрү, кардарга эмоционалдык багыттоосу, ишенимдүү мамилелерди түзө билүүлөрү менен корпоративдик тапшырмаларды аткарууда эркектерге караганда зарыл артыкчылыкка ээ болушары тастыкталды. Аял бизнесте ийгиликке көпчүлүк учурда өзүнүн мүнөзүн жана акыркы убакка чейин лидер үчүн кабыл алынгыс деп эсептелген жүрүм-турум көнүмүштөрүн чыгармачылык менен колдонору белгиленди;

3. 2017-жылдан (47,4%) 2021-жылга чейин (47,0%) калктын жалпы санындагы эмгекке жарамдуу аялдардын үлүшү олуттуу өзгөрбөгөдүгү аныкталды. Кыргыз Республикасы гендер

тенчилигине жетишүү боюнча бир катар милдеттенмелерди кабыл алганына карабастан, изилдөөлөрдүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай алар иш жүзүндө толугу менен иштебей жатканы тастыкталды.

Адабияттар тизмеси:

1. Апташов, В.А. Основы предпринимательского дела: Благородный бизнес [Текст] / В.А. Апташов. – Москва, 1995. - 187 с.
2. Липпман, У. Общественное мнение [Текст] / У. Липпман – М.: Общественное мнение, 2004. – 384 с.
3. Национальная стратегия Кыргызской Республики по достижению гендерного равенства до 2020. Приложение 1 к [Постановлению](#) Правительства Кыргызской Республики от 27 июня 2012 года, № 443.
4. Национальная стратегия устойчивого развития Кыргызской Республики на 2013-2017 гг.
5. Женщины и мужчины Кыргызской Республики 2016 - 2020. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. ISBN 978-9967-28-558-3. – Бишкек, 2021. – 307 с.
6. Закон «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин», 2008.
7. Гендер, Пол. Справочное пособие для государственных служащих [Текст] / Пол Гендер. - Минск, 2005.
8. Стасенко, О.В. Трансляция гендерных стереотипов средствами массовой коммуникации [Текст] / О.В. Стасенко. - 2016.
9. Конституция Кыргызской Республики. – Бишкек, 1993.
10. Национальный план действий по обеспечению гендерного равенства на 2015-2017 гг.

DOI:10.54834/16945220_2023_1_87

Поступила в редакцию: 31.01.2023 г.

УДК: 330.322.01

Юсунов А.Ш.

к.э.н., доц. Кыргызско-Узбек. Межд. универ. им. Б.Сыдыкова, Кыргызская Республика

КОВИДДЕН КИЙИНКИ ЭКОНОМИКАНЫ ӨНҮКТҮРҮҮ МЕЗГИЛИНДЕ ЭКСПОРТ МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮН КӨБӨЙТҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИ

Бул жумушта изилдөөнүн предмети болуп COVIDден кийинки экономикалык өнүгүү мезгилинде экспорттук мүмкүнчүлүктөрдү жогорулатуу маселеси каралды. Изилдөөнүн максаты – аймактын жана өлкөнүн экспорттук мүмкүнчүлүктөрүн жакшыртуунун ыкмаларын жана жолдорун теориялык жана практикалык жактан талдап чыгуу. Изилдөөлөрдө анализ жана синтез методу, байкоо, аналогия, илимий билимдин салыштырма ыкмалары, ошондой эле COVIDден кийинки мезгилде экономикалык мамилелердин өнүгүшүн изилдеген чет элдик жана ата мекендик окумуштуулардын илимий эмгектерин талдоо усулдары каралды. Региондун экономикасына инвестициялардын таасирин баалоо модели иштелип чыгылган. Мындан тышкары, ишканалардын бул категориясы үчүн инвестициялык колдоонун альтернативдик ыкмаларын ишке ашыруунун спектрин кеңейтүү жана масштабдарын көбөйтүү, инвестициялык ресурстар рыногунун ар кандай сегменттерин өнүктүрүү үчүн узак мөөнөттүү болжолдоолорду иштеп чыгуу боюнча корутундулар жана сунуштар берилди. Ошондой эле Кыргызстандын экономикасынын базалык тармактарындагы негизги ишканалардын ири инновациялык долбоорлорун каржылоонун прогрессивдүү ыкмаларын колдонуунун алгоритми түзүлдү. Сунушталган тематика боюнча жыйынтыктарды эсепке алып изилдөөлөрдү улантса болору белгиленди.

***Негизги сөздөр:** экспорттук потенциал; инновация; атаандаштык жөндөмдүүлүгү; экспорттук потенциалды инвестициялык колдоо; стимулдар жана преференциялар.*

ВОПРОСЫ НАРАЩИВАНИЯ ЭКСПОРТНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ В ПЕРИОД ПОСТКОВИДНОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ

В качестве предмета исследования в данной работе рассмотрен вопрос увеличения экспортных возможностей в период экономического развития после COVID. Цель исследования - теоретически и практически проанализировать методы и пути улучшения экспортных возможностей региона. В исследовании использованы метод анализа и синтеза, наблюдения, аналогии, сравнительные методы научного познания, а также сделан анализ научных работ зарубежных и отечественных ученых, изучавших развитие экономических отношений в период после COVID. Разработана модель оценки влияния инвестиций на экономику региона. Также даны выводы и рекомендации по расширению объема и масштабов реализации альтернативных методов инвестиционной поддержки предприятий,